

բռնած երեք անգամ կապում են և արձակում: Սա կոչւում է «գոլինջ»:

Եթէ երեխան լալկան է՝ կրծքին սատկած իշի կաշի են դնում:

Եթէ երեխան քուն չէ լինում՝ օձի շապիկ են դնում նրա բարձի տակ:

Ը Ն Տ Ա Ն Ե Կ Ա Ն Կ Ե Ա Ն Ք

Զանգեզուրում ընտանեկան կեանքը շատ չէ տարբերւում Սիսիանի ընտանեկան կեանքից. միայն այստեղ «նահապետական գերդաստանը» աւելի արագութեամբ է քայքայւում, տեղի տալով «ընտանիքին»: Այս քայքայուող, նահապետական գերդաստանի մէջ այլևս չէ թագաւորում նախնի սէրն ու համերաշխութիւնը: Հայրը թէև համարւում է գերդաստանի մեծ, թէև նա կատարեալ իրաւունք ունի գերդաստանի իւրաքանչիւր անդամի և բոլոր ստացուածքի վրայ՝ բայց այժմ նա շատ դէպքերում ստիպուած է գործ դնել իւր այդ իրաւունքները, կամաւ կուրանալ և խլանալ, որովհետև գերդաստանի անդամները այլևս նախնի հնազանդութիւնը չեն ցոյց տալիս. ինքնուրոյն և ազատ լինելու ձգտումը այժմ շատ վաղ է զարգանում գերդաստանի փոքր անդամների մէջ, մանաւանդ երբ սրանք միջանի տարի պանդխտական կեանք են վարում:

Միւսնոյն բանն է և գերդաստանի մօր վերաբերութեամբ: Թէև նրա մէջ է կենդրոնանում տան ներքին կառավարութիւնը, թէև նրա ձեռին են տան բոլոր բարիքների բանալիները, թէև նա է կոչուած հրամայելու, գործի դնելու հարսներին ու աղջիկներին՝ բայց և այնպէս շատ բաներում նա այժմ ստիպուած է զիջել իւր հարսներին և նրանց խօսքովը նստել կանգնել:

Այսպիսի գերդաստանում կեանքը հետևեալ կերպով է ընթանում:

Առաւօտը վաղ, արշալուսին, փոքր հարսը վեղ է կենում և սափորն ուսին դնում է աղբիւրից ջուր բերում. ապա աւելում է բազր, անասունների աղբը ձեռքով շաղախում, «քեարմա» (քակոր) շինում և խփում պատերին: Յետոյ լուացւում է և դնում սկեսուրին արթնացնում, շորերը հագցնում, ձեռին ջուր ածում, որ լուացուի, ապա մի ներքնակ է ձգում և ճախարակը մօտը դնում, որ նստի մանէ: Պառաւր երեսը լուանալուց յետոյ դառնում է դէպի արևելք և ցած ձայնով աղօթում, ապա միքանի անգամ խաչակնքւում և նստում ճախարակ մանելու: Անմիջապէս փոքր հարսը սկեսրայրի շորերն է տալիս և օգնում նրան հագնուելու. յետոյ նրա ձեռին ջուր ածում, երեսսրբիչ մատուցանում, և երբ նա սրբւում է՝ առնում է երեսսրբիչը, համբուրելով սկեսրայրի ձեռքը:

Այս միջոցում գերդաստանի միւս անդամներն էլ վեր կացած են լինում, միշտ կանաչ տղամարդկանցից առաջ: Իսկոյն փոքր հարսը հաւաքում է բոլորի անկողիները և աւելում սենեակը:

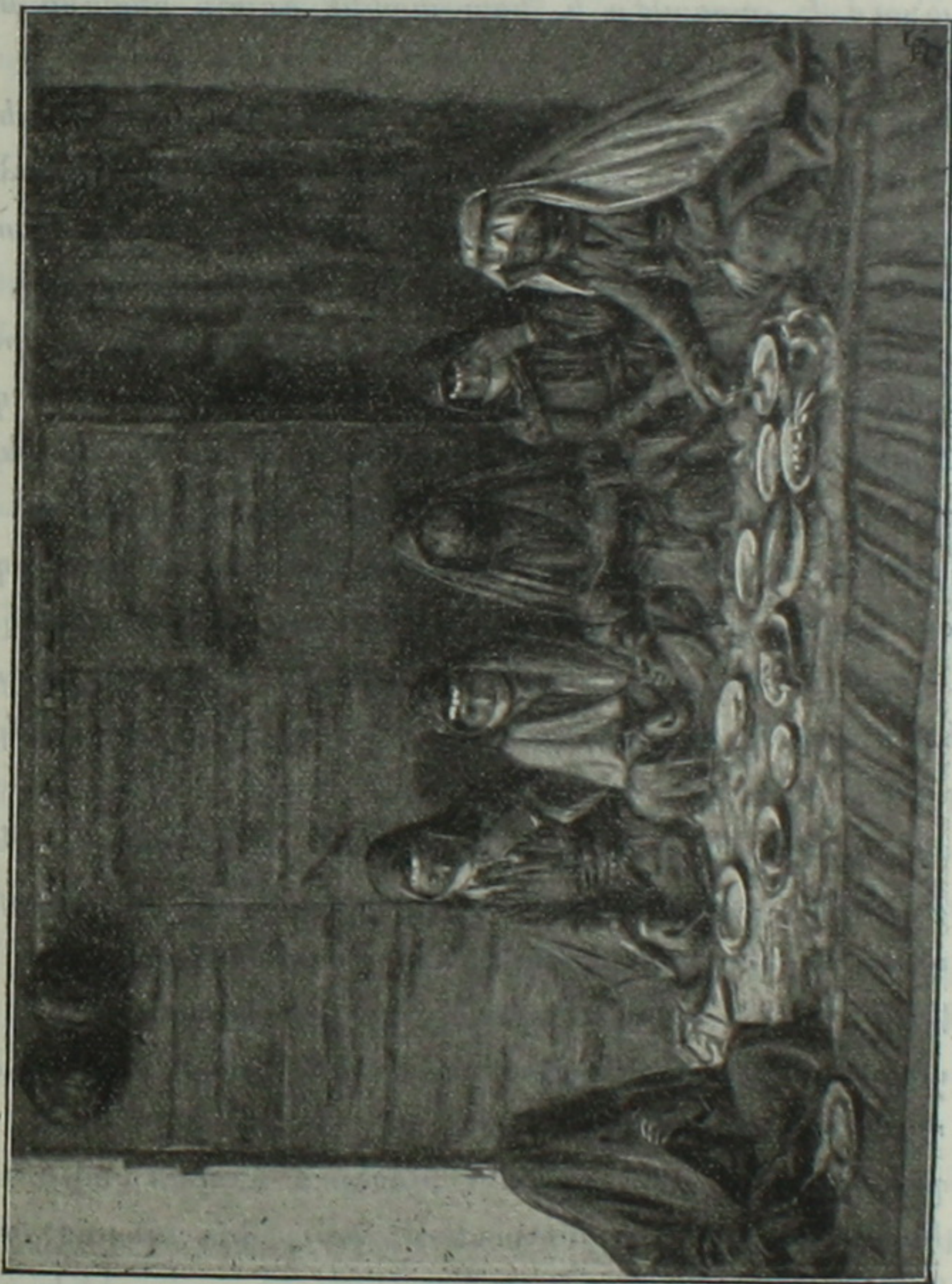
Տղամարդիկ, եթէ ձմեռ լինի՝ անմիջապէս դնում են գոմ, անասուններին դարմանելու, իսկ եթէ ամառ՝ մի-մի բաժակ օղի են խմում, մի կտոր հաց ու պանիր դնում գրպանները և դնում հանգը աշխատելու:

Միքիչ յետոյ սկեսուրը պատուիրում է մեծ հարսին՝ մի տեսակ կերակուր եփել, որ սովորաբար լինում է՝ կարտոֆիլ, մաշ, (լոբի), քշովան (քաշովի փլաւ), մսով բոգբաշ, փլաւ, հելատ (թանով սպաս), կաթնաւ (կաթնով սպաս) և այլն:

Փամը 8-9-ին կերակուրը պատրաստ է լինում, և փոքր հարսը տղամարդկանց համար «հաց է դնում» — գետնին սրիւռում է մի սիւռոց, հացեր, գդալներ շարում, մի շոր էլ մի անկիւնը դնում՝ ձեռները սրբելու համար:

Նախ տան մեծը նստում է «հացի գլուխը», այսինքն սեղանի վերի, պատուաւոր ծայրը, յետոյ տղամարդիկ և երեք տարեկանից բարձր արու երեխաները՝ աւագութեան կարգով: Երբեմն գերդաստանի մայրն էլ է նստում ամուսնու և որդիների հետ հաց ուտելու, սակայն նրանցից միքիչ հեռու, և ուտելիս էլ

շալը մի քիչ առաջ է քաշում և դէպի յետ դարձած ուտում, ամօթ համարելով ուղղակի նրանց ներկայութեամբ հաց ուտելը. նա սովորաբար հարսների հետ է հաց ուտում: Տան ծառան էլ տղամարդկանց հետ միասին է նստում: Փոքր հարսը մատուցանում է կերակուրը կամ մի մեծ ամանով, որի միջից

բոլորն էլ ուտում են, և կամ խրաքանչիւրին առանձին ափսէօժէ

Ամառը տղամարդիկ սովորաբար հանդումն են հաց ուտում, և միշտ փոքր հարսն է նրանց հաց տանողը:

Տղամարդկանցից յետոյ հաց են ուտում կանայք: Սովորաբար սկեսուրը նստում է ամենալաւ տեղը, նրան շրջապատում

Ան հարսները, իսկ փոքր հարսը նստում է փոքր ինչ հեռու, մի անկիւնում, կարմիր չարդաթով քօղարկուած: Հաց ուտելիս՝ հարսները ձեռով բռնում են երեսի մօտ լաչակից և միքիչ առաջ քաշում, որպէսզի սկեսուրը չտեսնէ, թէ ինչպէս են նրանք պատառը բերանները տանում: Իսկ փոքր հարսը փոքր ինչ քարձրացնում է չարդաթը և նրա տակից գդալը բերանը տանում:

Հացի ժամանակ փոքր հարսն է ծառայում, հացից լետու էլ նա է ամանները հաւաքում, լուանում: Սկեսուրը դարձեալ նստում է ճախարակը մանելու, աւագ հարսը սանտերքով բուրդ է գզում և կամ ճախարակ մանում *): Երկրորդ հարսը, որ արդէն կովերը կթած է լինում՝ զբաղւում է կար ու կարկատանով: Միւսները, եթէ կան՝ կապերտ, գորգ, գուլպա են գործում և այլն: Առհասարակ կանաչք կատարում են հետեւեալ աշխատանքները. — եխաներին խնամել, կերակուր եփել, հաց թխել, ճախարակ մանել, շալ, գուլպայ, կապերտ, գորգ գործել, իւղ, պանիր շինել, կարել, կարկատել, ջուր բերել, կարտօֆիլ, լոբի ցանել, պտուղներ, նոյնպէս և կարտօֆիլ, լոբի, կանաչեղէն քաղել, քաղհանք անել, քաղոր շինել, խուրձ կրել, վալը կալսել, և այլն:

Իսկ տղամարդիկ — վար անել, հունձ անել, փայտ բերել, կոտրել, թրիք քցել, անասունները դարմանել, բռնակրութիւն անել, տրեխ կարել: Կան և արհեստներով պարապողներ:

Պէտք է ընդհանրապէս ասել, որ թէ տղամարդիկ և թէ մանաւանդ կանաչք շատ աշխատասէր են: Հաղիւ է պատահում, որ կինը պարապ մնալ՝ թէ փողոցում, թէ մինի մօտ հիւր եղած միջոցին՝ նա գուլպա է գործում և կամ կար անում:

Կէսօրին նորից հաց են ուտում, բայց այս անգամ կերակուր չէ լինում, այլ պանիր ու հաց կամ հաց ու պեխի, ճրխութիւն (աղը դրած ձակնդեղ) և այլն:

Նոյն աշխատանքները շարունակւում են մինչև երեկոյ: Պէր հնչում են եկեղեցու զանգակները՝ փոքր հարսը նորից ա-

*) Ճախարակ մանելը կազմում է սկեսուրի եւ աւագ հարսի արտօնութիւնը, միւս հարսները իրաւունք չունին մանելու:

աելում է տունը և կրակ անում. մեծ հարսը սկեսուրի հրամանով մի, երբեմն էլ երկու տեսակ կերակուր է եփում:

Երբ տղամարդիկ վերադառնում են հանդից և կամ, եթէ ձմեռ է, կերակրում են անասուններին՝ նույն կարգով նստում են հաց ուտում, և եթէ ամառ է՝ անմիջապէս պառկում են քնելու. իսկ ձմեռները բոլորում են քուրսու շուրջը և միքիչ դրոյց անում: Տան մեծը նստում է ամենալաւ տեղը, ուր, դուռը բաց անելիս, քամի չէ փչում. նրա մօտ նստում են որդիները՝ աւագութեան կարգով. կանայք՝ միքիչ հեռու: Ճրագկալին դնում են քիւրսու վրայ, որպէսզի աւելի բարձր լինի. իսկ ճրագկալի վրայ վառում է ճրագը սեւ նաւթով: Հարուստները լամպ են ունենում, ուր կախում են քիւրսու վերեւից:

Խօսում են միայն տղամարդիկ, որովհետեւ կանայք տղամարդկանց ներկայութեամբ իրաւունք չունին խօսելու: Բացի դրանից՝ հարսները հարսնութիւն են անում—չեն խօսում—սկեսրայրի և մեծ տէգրերի հետ մինչև մահ, սկեսուրի հետ՝ առնուադր տաս տարի, (բացի առաջին հարսից, որ նրա անձնափոխանորդն է համարւում, և հարսնութիւն է անում մինչև երկրորդ հարս բերելը): Փոքր տէգրերի և տալերի հետ՝ կէս տարուց մինչև չորս տարի: Երբ հարկ է լինում խօսելու՝ դիմում են միմիկայի, կամ փոքր տալի միջնորդութեան և կամ ցածր, բայց լսելի ձայնով իրենց ասելիքն ուղղում են փոքր երեխաներին, որոնք երբեմն թոթովել անգամ չեն կարողանում: Բայց հարսները խօսում են միմեանց հետ, միայն ոչ սկեսուրի և կամ մեծ հարսի ներկայութեամբ, որովհետեւ բացի սկեսուրից մեծ հարսի առաջ էլ հարսնութիւն են անում:

Երբ հասնում է քնելու ժամը՝ փոքր հարսը ձգում է անկողինները դետնին, նախապէս թաղիքներ ձգելով: Թոնրի մօտ, ամենալաւ տեղը ձգւում է տան մեծի և նրա կնոջ անկողինը, սրա մօտ աւագ որդուներ և այլն, այնպէս որ մինչև անգամ այստեղ էլ աւագութեան կարգը պահպանւում է:

Նախ հանւում է տան մեծը, երբեմն աղօթքներ շշնջալով. նրան օգնում է փոքր հարսը, հանելով շորերը և լետ անելով տրեխները: Նրանից լետոյ հանւում է աւագ որդին, լետոյ միւ-

սը. և քանի որ աւագը չէ պառկել՝ կրտսերը իրաւունք չունի պառկելու: Երբ արական սեռի բոլոր անդամները պառկում են՝ նոր սկեսուրը փոքր հարսի օգնութեամբ սկսում է հանուել և պառկել ամուսնու մօտ: Յետոյ միւս հարսներն են պառկում, դարձեալ աւագութեան կարգով: Առհասարակ կանայք պառկում են իրանց ամուսինների հետ միեւնոյն անկողնում, և եթէ միայն մի երեխայ ունին՝ նրան էլ իրանց մօտ են առնում, իսկ եթէ երեխաները շատ են՝ սրանց համար իրանց անկողնի մօտ յատուկ մի անկողին են ձգում և բոլորին միասին պառկեցնում: Բոլորից յետոյ փոքր հարսը հանգցնում է ճրագը և զգուշութեամբ հանուելով՝ պառկում ամուսնու մօտ՝ տան ամենահեռու անկիւնում:

Ժ Ո Ղ Ո Վ Ր Դ Ա Կ Ա Ն Դ Ե Ղ Ե Ր ¹⁾:

Ականջացաւ.—Միքանի ձուի դեղնուց մի պղնձէ ամանով թեք կերպով դնում են կրակի վրայ: Դեղնուցից յառաջանում է իւզ, որ ապակեայ սրուակի մէջ ածած պահում են, և հարկաւոր միջոցում 4—6 կաթիլ ածում են ցաւոյ ականջի մէջ:

Նուաւ տաք մոխիրի մէջ խորովում, միջից կիսում և տաք տաք դնում են ցաւոյ ականջի վրայ:

Ծխախոտի ծուխը փչում են ականջի մէջ, որ ցաւը դադարի:

Ականջի շարաւ: Երբ ականջից շարաւ է հոսում՝ ասում են ականջը ճնել է: Հին Ժամանակներում այդպիսի դէպքերում ականջների մէջ մեռռն էին կաթեցնում:

Ամուրուքիւն.—Ըիբը կոնածև կտրելով դնում են նստատեղիում:

Այրուածք.—Սպիտակ հողը ջրով շաղախում և դնում են այրուած տեղի վերան:

Խորոված կարտոֆիլը մանրելով դնում են այրուած տեղի վրայ:

Աչքացաւ.—Եթէ աչքը կարմրել, արիւնով լցուել է՝ ոչխարի սպիտակ թութից մի կտոր դնում են աչքի վրայ և մի քանի անգամ փոխում:

¹⁾ Բացի իմ հաւաքածից օգտուել եմ նաև պ. Տէր Գեորգեանի իմ խրնդրով հաւաքած դեղերից և բժ. պ. Գեղեվանովի „Знахарскіѣ уѣздѣ... Вѣ медицинскомъ отношеніи“ աշխատութիւնից: